

ПРИКАЗИ

ЕТНОЛОШКИ МОТИВИ ИЗ СРПСКИХ ЕНКЛАВА У МАЂАРСКОЈ И РУМУНИЈИ

У Етнографском музеју у Београду је крајем децембра 1990. године отворена изложба под наведеним насловом, једна од последњих манифестација одржаних 1990. године, посвећених јубилеју 300-те годишњице сеобе Срба под Арсенијем III Чарнојевићем (1690). Аутори изложбе и каталога су кустоси Етнографског музеја у Београду Љубомир Рељић, Јасна Бјеладиновић-Јергић и Петар Костић.

У невеликом изложбеном простору за повремене изложбе Етнографског музеја у Београду представљени су експонати од којих највећи део потиче из Базичног музеја Јужних Словена у Мађарској –Мохач, Етнографског музеја у Бидимпешти и Музеја Баната у Темишвару, одакле су љубазношћу наших суседа позајмљени за потребе ове изложбе. Један део експоната је из збирки Етнографског музеја у Београду, а неколико је за ову прилику пригодно реконструисано. Све у свему, изложбу чине две карте, већи број фотографија и етнографски предмети релативно новијег порекла, односно с краја XIX и почетко XX века.

Две насликане карте на паноима и легенде са опширним објашњењима уводе нас у правце сеобе Срба, упућујући нас у просторе где је најгушћа концентрација њихових насеља. То су предели око Дунава, Тисе и Мориша: околина Мохача, Сентандреје и Будимпешта у Мађарској и околина Темишвара у Румунији.

Процес сеоба Срба на север тече и много пре велике сеобе (1690) као тихо али константно кретање из различитих делова српских земаља током више векова, тако да су се у српским енклавама међу исељеницима развијале посебне културне особености, на шта је, опет, утицала и другачија друштвена средина у коју су долазили. Иако су из поменутих разлога, као и због великих промена у друштвено-економском развоју, многи облици традиционалне културе временом ишчезли или претрпели трансформације, неки су се ипак очували, пре свега, захваљујући упорној бризи и настојањима српске цркве. Управо тежак задатак и аутора ове изложбе био је да прикажу шта је и колико сачувано из богате српске традиционалне културе у њиховом расељењу.

На фотографијама су приказане српске куће зидане у новим крајевима с краја XIX века. Кућа се развијала прожимањем елемената старе чифчијске куће из завичаја са елементима затечене војвођанске куће. На тај начин је формиран посебан тип панонске куће са основним карактеристикама овог

стила. Покућанство је много пре куће потпало под утицај западне и средњоевропске културе.

Изложене су по две комплетне мушке и женске ношње, појединачни мушки и женски хаљеци и примерци текстилног покућства, који потичу претежно с почетка XX века. Одело српског сељака у Мађарској (Липово – околина Мохача), иако трпи промене у дужем раздобљу, све до почетка XX века остаје у основним елементима традиционално панонског типа. Српска ношња у неколико села румунског Баната показује сличност са одећом у североисточној Србији (горњи сукнени хаљеци, женске прегаче). Ношња богатијег слоја Срба у Мађарској који су живели у већим центрима много је раније потпала под јак мађарски, а касније и средњоевропски утицај. Најатрактивнији делови женске ношње су, свакако, старе српске капе: „ћула“, црна сомотска и капа златара – „дегара“. Носиле су их имућније младе жене у првим годинама брака, а обе су биле богато украшене златовезом.

Многи обичаји и веровања код Срба у Мађарској и Румунији, упркос изолацији од матице земље, сачували су се све до Другог светског рата, у скоро неизмењеном облику, само са локалним разликама, а неки од њих се и данас одржавају. Они имају многе паралеле са обичајима и веровањима на које и данас наилазимо у пределима старе и источне Србије, одакле је и текла највећа река српских иселеника. На изложби је доста пажње усмерено на обичаје који прате циклус људског живота: рођење, свадбу и смрт. На обичај „поступачу“ упућује цак и погача која се ломи изнад главе детета да би оно трчало. Поређани предмети: новац, књига и оловка подсећају на веровање „у сућаје“ које одређују судбину детета кад одрасте. Бритва, тамјан и бели лук стављају се крај детета ради заштите од урока.

У српским енклавама уобичајене су и многе мађијске радње које прате свадбени церемонијал (фотографије), а све се изводе, пре свега, ради подстицања плодности. Изложени су: барјак којим се објављује прошевина, вереничка марама коју је будућа невеста морала да изатка, буклија којом се позивају сватови и свадбени колач. Веома су занимљиви реконструисани венци од младог прућа и цвећа којима се младенци крунишу приликом црквеног венчања, а они на симболичан начин представљају младост и невиност.

Мађијске радње које се врше приликом нечије смрти треба да омогуће покојнику што лакши одлазак у царство мртвих али, исто тако, треба да му душу вежу за гроб како она не би лутала и могла да живима нашкоди. У одређеним временским интервалима покојнику се дају даће и том приликом се, слично парастосу код нас, справљају одређена јела, пића и кољиво и пале се свеће. Познати су и колективни помени о задушницама који се одржавају на сличан начин.

Од годишњих обичаја најважнији су Божић и Ускрс, а циљ њиховог празновања јесте да се обезбеди здравље, срећа и благостање. На фотографијама су приказане неке ритуалне радње које се изводе том приликом, као: увођење полагеника у кућу, посипање деце кукурузом и др. Од изложених

предмета занимљиви су разноврсни обредни хлебови који се месе за Божић. У Мађарској (Мохач) справљају се обредни хлебови под називом: „месец“, „здравље“, „гумно“, „рука“. Слични обредни хлебови справљају се и у Румунији (Сенмартон, околина Темишвара).

Ускршњи празници посвећени су пролећу и буђењу вегетације. „Врбица“ (приказана на фотографији) позната је код Срба и у Мађарској и Румунији. Шарање јаја и обредни хлебови неизоставни су део ускршње светковине.

У српским енклавама слави се крсна слава са свим елементима култа предака, и то у Мађарској под именом „бучара“, док је у Румунији позната као „руга“. Њу обавезно прати кољиво, свећа и икона свеца заштитника, а донедавно је мешен свећарски колач, који је сечен за време славског ручка.

Познате су и црквене славе код Срба у Мађарској и Румунији. На једној од фотографија приказана је слава у румунском Банату која је истовремено и народни сабор.

Женске обредне поворке „додоле“ снимљене су у околини Будимпеште, а поворка „краљица“, свечано обучених девојака које иду на Духове у Банату, приказана је на цртежу Владислава Тителбаха.

У централном делу изложбеног простора приказани су примерци ћилима и покривки који нас упућују на то да су српске жене итекако неговале традиционалну народну радиност по узорима из старих крајева.

Иако фрагментарно постављена, ова изложба у недостатку разноврснијег и старијег етнографског материјала, успешно даје пресек неких најважнијих облика традиционалне културе код Срба у њиховим енклавама у Мађарској и Румунији. Значачки урађена поставка изложбе омогућава посетиоцима добру циркулацију, успешан увид у предмете и фотографије, о којима се већа сазнања могу стећи из пратећих легенди. Вероватно једина замерка која се може дати овој изложби јесте њена закаснела реализација (сам крај децембра), што ће доста утицати на њену актуелност.

Драгана Стојковић